

КОМПОНЕНТИ І ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ

Тетяна Степанова

Миколаїв

У статті дається визначення поняття «зміст освіти», аналізуються погляди науковців на різні підходи щодо формування змісту освіти, характеризуються його складові. Крім того, автором розглядаються чинники, що впливають на формування змісту освіти та рівні його формування.

Ключові слова: зміст освіти, чинники, компоненти змісту освіти, особистість, процес навчання.

У зв'язку з утвердженням ідей гуманізації освіти в педагогіці все більше поширюється особистісно зорієнтований підхід до виявлення змісту освіти (І. Лернер, М. Скаткін, В. Ледньов, Б. Бім-Бад, А. Петровський та ін.) [7; 5; 1]. При такому підході, що забезпечує свободу вибору змісту освіти з метою задоволення духовних, культурних, освітніх і життєвих потреб особистості, гуманне ставлення до неї, становлення її індивідуальності й забезпечення можливості самореалізації в культурно-освітньому просторі, абсолютною цінністю освіти є сама людина. За особистісно зорієнтованим підходом зміст освіти визначають не знання, а людина, яка має свободу вибору змісту освіти для задоволення своїх освітніх, духовних, культурних, життєвих потреб особистості, яка розвивається, відбувається становлення її індивідуальності, можливості самореалізації в культурно-історичному просторі [7; 5; 1].

Метою статті є розкриття сутності різних підходів до формування змісту освіти, що визначають його структурні компоненти.

Такі учені, як В. Краєвський, І. Лернер розглядають зміст освіти з позицій практико-орієнтованого підходу, в основі якого лежить попередній досвід. Зміст освіти, на їхню думку, складається з основних чотирьох компонентів (див. рис. 1.1) [7, с. 155, 352].

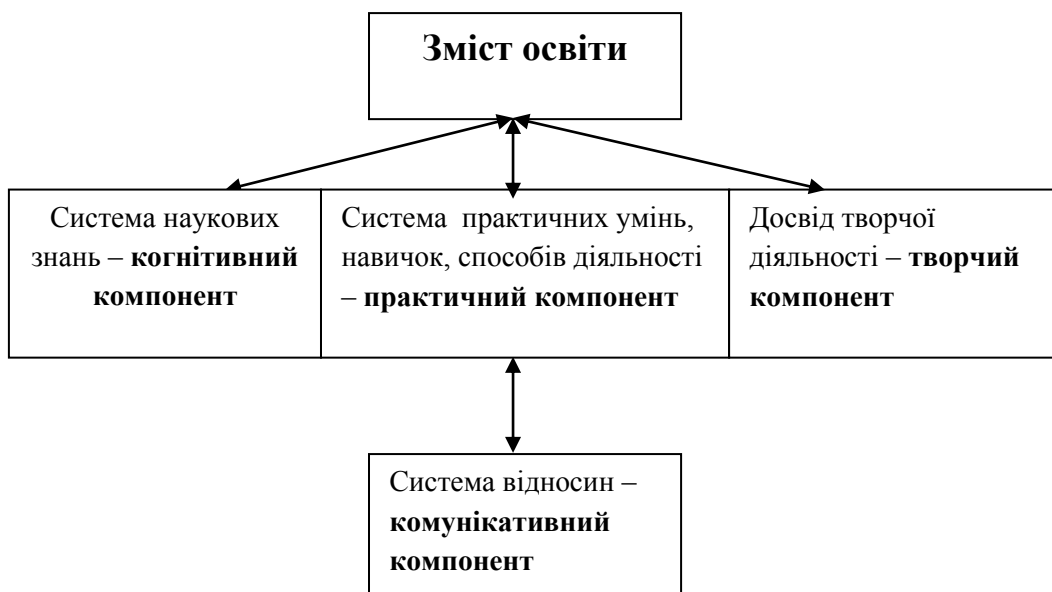

Рис. 1.1. Структурні компоненти змісту освіти

Як бачимо, компонентами змісту освіти виступають: а) когнітивний досвід особистості (когнітивний компонент); б) досвід практичної діяльності (практичний компонент); в) досвід творчості (творчий компонент); г) система відносин (комунікативний компонент). Розглянемо їх.

Когнітивний досвід особистості – це система знань про природу, суспільство, мислення, техніку, способи діяльності, засвоєння яких забезпечує формування у свідомості учнів наукової картини світу, озброює діалектичним підходом до пізнавальної і практичної діяльності. Це основний компонент, оскільки без знань неможлива будь-яка діяльність.

Практичний досвід – це набуті вміння і навички, які виробило людство. Уміння і навички поділяються на зовнішні (практичні) і внутрішні (інтелектуальні), загальні і специфічні, загально навчальні, загально інтелектуальні і т. ін.

Отже, практичний компонент – це система загальних інтелектуальних і практичних умінь і навичок, які є основою конкретних видів діяльності і забезпечують здатність молодих людей до збереження культури [7].

Досвід **творчої** діяльності – це творчі прояви особистості в різних видах діяльності:

- самостійне перенесення знань і вмінь у певну ситуацію;
- бачення структури об'єкта і його навої функції;
- самостійне комбінування відомих способів діяльності в нові;
- знаходження різних способів вирішення проблеми та альтернативних доказів;
- побудова принципово нового способу вирішення проблеми, що є комбінацією відомих способів.

Досвід людських відносин – це оволодіння системою мотиваційно-ціннісних та емоційно-вольових відносин. Це оцінне ставлення до довкілля, людей, це культура почуттів [7].

На думку А. Кузьмінського, зміст загальної освіти передбачає такі складники: систему знань про природу, суспільство, способи діяльності, засвоєння яких є основою формування в учнів наукового світогляду; досвід практичної діяльності, тобто систему інтелектуальних та практичних умінь і навичок, що становлять основу сукупності конкретних видів діяльності, необхідних молодому поколінню для збереження надбань попередніх поколінь; досвід творчої діяльності, який забезпечував би подальший розвиток культури людства; досвід ціннісного ставлення людини до довкілля [4, с. 140].

Як бачимо, вчений додає до змісту освіти ще аксіологічний компонент і пояснює прописані складові таким чином. Знання, за його словами, це ідеальне вираження в знаковій формі об'єктивних властивостей і зв'язків світу, природного і людського; це результат відображення навколишньої дійсності.

У програмах, підручниках і в самому навчальному процесі передбачені основні поняття і терміни, без яких не можна зрозуміти жодного тексту, жодного елементу знань; фактів повсякденної дійсності і науки; основних законів науки, що розкривають об'єктивні зв'язки і відношення між різними

об'єктами і явищами дійсності; теорій, що містять систему наукових знань про певну сукупність об'єктів, про зв'язок між законами і про методи пояснення і передбачення явищ певної предметної галузі; знань про способи діяльності, методів пізнання й історії отримання знань, історії науки.

Основні компоненти змісту загальної освіти А. Кузьмінський подає у такому структурному поєднанні (див. рис. 1.2) [4, с. 140 – 141].

Рис. 1.2. Структура змісту загальної освіти

Вважаємо, що саме такий підхід найбільш повно відбиває зміст загальної освіти.

Виходячи з розуміння поняття «освіта» як триєдиного процесу, за Л. Занковим, навчання, виховання й розвитку особистості, можемо вести

мову про те, що зміст освіти – це зміст триєдиного цілісного процесу засвоєння досвіду попередніх поколінь (навчання), виховання якостей і властивостей особистості, розумового і фізичного розвитку людини. При цьому безпосередня мета освіти і провідний вид діяльності – засвоєння досвіду, а виховання і розвиток – зона віддаленої дії, тобто в компоненти досвіду повинні бути закладені потенційні можливості для виховання й розвитку особистості. Учені (В. Краєвський, І. Лернер, І. Підласий, А. Хуторської та ін.) відзначають, що в проектуванні змісту освіти найбільш яскраво виступають суперечності, оскільки освіта є підлеглою системою в ієрархії інших суспільно-значущих систем. Саме тому зміст освіти досить часто виступає предметом гострої ідеологічної і політичної боротьби.

Найбільше впливають на формування змісту освіти такі чинники:

1) прийняття цілей; 2) соціальні і наукові досягнення; 3) соціальні потреби; 4) особистісні потреби; 5) педагогічні можливості [8, с. 317].

За В. Краєвським і А. Хуторським, зміст освіти виступає як соціально і особистісно детерміноване, фіксоване в педагогічній науці уявлення про соціальний досвід, який повинно засвоїти підростаюче покоління. Отже, зміст освіти – це свого роду модель соціального досвіду, яка складається з трьох рівнів формування змісту освіти: 1) рівень загального теоретичного уявлення; 2) рівень навчального предмета; 3) рівень навчального матеріалу. Усі ці рівні складають педагогічну модель соціального досвіду, зміст загальної середньої освіти. На **першому рівні формуються теоретичні уявлення про зміст освіти**, які розглядаються теорією з позиції системного підходу, аби не випустити нічого суттєвого в педагогічних цілях. Цей рівень, як і кожен наступний, виступає у вигляді уявлення про склад (елементи), структуру (зв'язки між елементами) й функції представленого соціального досвіду. В. Краєвський і І. Лернер, як ми бачили, виокремили чотири структурних елементи змісту освіти у вигляді досвіду: досвід пізнавальної діяльності, фіксованої у формі її результатів знань; репродуктивної діяльності, фіксованої у формі способів її здійснення (умінь і навичок);

творчої діяльності, фіксованої у формі проблемних ситуацій, пізнавальних завдань тощо; здійснення емоційно-ціннісних ставлень [3, с. 166].

Кожен попередній елемент слугує передумовою для переходу до наступного й кожен виконує певні освітні й виховні функції.

На **другому** рівні формування змісту освіти **конкретизуються уявлення** про те, чого необхідно навчати, яким соціальним досвідом повинні оволодіти діти. На думку В. Краєвського і А. Хуторського, при формуванні навчальної дисципліни необхідно враховувати не лише логіку науки, а й логіку, умови протікання й закономірності процесу навчання, у якому буде реалізовуватися цей предмет (методика). Місце й функції навчальної методики визначаються освітніми цілями. Якщо висувається мета навчання дітей елементарних математичних уявлень, це не означає, що вони повинні оволодівати основами науки математики, чи оволодівати початковими математичними знаннями. Упорядники навчальної програми й методичних посібників будуть враховувати дані науки, а діти – опановувати окремі практичні вміння й навички [3, с. 168].

Третій рівень формування змісту освіти полягає в наповненні елементів змісту освіти, позначених на першому рівні і представлених у специфічній для кожного предмета формі на другому рівні. Маються на увазі конкретні знання, вміння й навички, пізнавальні завдання, вправи, що містяться в конкретних методичних посібниках, методичних рекомендаціях (складають їх зміст). Означені рівні складають зміст загальної середньої освіти, стосуються змісту, що проектується і який необхідно реалізувати у процесі навчання, вкласти у свідомість дитини. Отже, зміст освіти невід’ємний від процесу навчання.

Зважаючи на постмодерний стан сучасного суспільства, науки й освіти, в якому акценти переміщуються із задоволення потреб суспільства на необхідність першочергового задоволення потреб особистості, до визначення поняття «зміст освіти» в аспекті основних чинників впливу на його

формування, вважаємо, доцільно додати ще один чинник, з урахуванням якого необхідно визначати зміст освіти – потреби особистості.

На нашу думку, зміст освіти формується під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників, таких як: потреби суспільства, що формуються відповідно до стану розвитку науки й техніки, потреби особистості, що формуються відповідно до рівня розвитку суспільства й сучасного стану розвитку науки і практики (див. рис. 1.3).

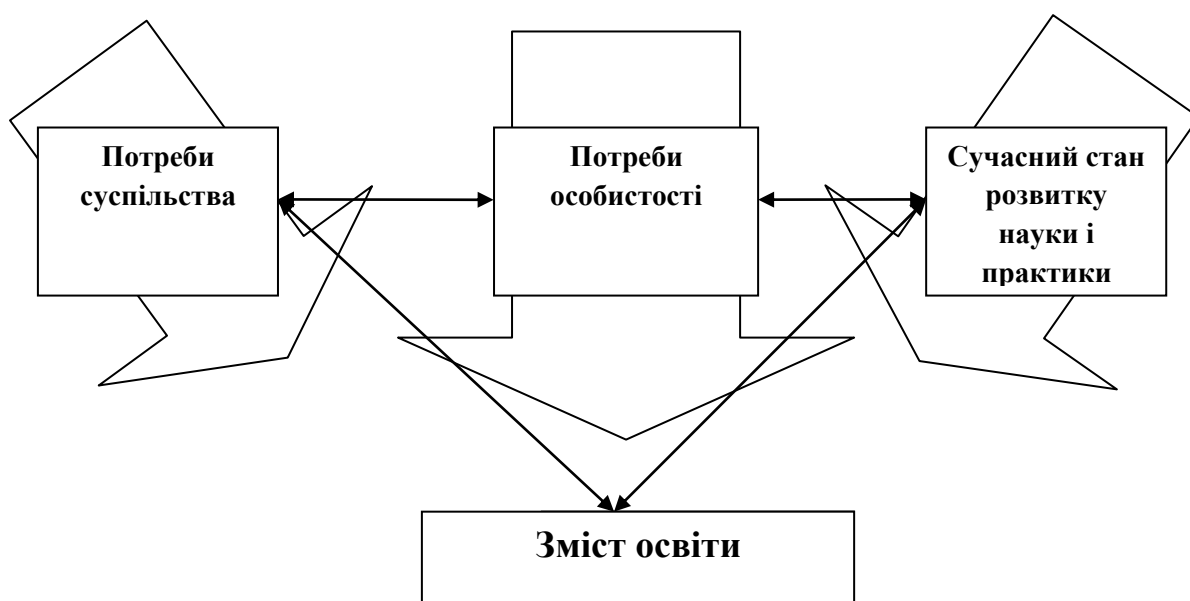

Рис. 1.3. Основні чинники впливу на формування змісту освіти

Отже, на сучасному етапі розвитку педагогічної науки, що враховує глобалізаційні процеси, які відбуваються в освітньому просторі, в центр педагогічного процесу ставиться особистість з її потребами. Педагогічна наука розглядає особистість як цілісну сукупність її функцій, а розвиток особистості пов'язує із взаємодією функцій через їх удосконалення у процесі здобування освіти, через засвоєння суспільного досвіду [6]. «Людина не що інше, як низка її вчинків», – зауважував Г. Гегель, розглядаючи поведінку людини як одну із функцій особистості [2, с. 311], оскільки саме поведінка

є актом її життєдіяльності, що складається із вчинків як результату засвоєння суспільного досвіду.

Теоретичну модель конструювання змісту освіти подає А. Хуторської. Вона охоплює п'ять рівнів, серед яких три – проектують зміст (рівні теоретичного характеру, навчального матеріалу). **Четвертий рівень – рівень процесунавчання.** На цьому рівні під час взаємодії педагога й дитини відбувається «матеріалізація» змісту освіти, його реалізація під час практичної діяльності [3].

На п'ятому рівні – **структура особистості учня (дитини)** – зміст виступає як кінцевий результат освіти, стає надбанням особистості дитини (учня).

На кожному рівні зміст освіти представлений як система за такими головними характеристиками: склад, структура, функції. На кожному наступному рівні елементи системи конкретизуються, що дає можливість бачити основні моменти процесу формування змісту освіти [3].

Таким чином, на формування змісту освіти найбільший вплив здійснюють суб'єктивні і об'єктивні чинники, а його структурні компоненти залежать від підходів, що розглядаються науковцями до його формування.

Література:

1. Бим-Бад Б.М. Педагогические течения в России в конце XIX — начале XX вв. / Б.М. Бим-Бад // Школа и педагогическая мысль России периода двух буржуазно-демократических революций / Б. М. Бим-Бад; под ред. Э. Д. Днепров. — М., 1984. — С. 126—147.
2. Гегель Г. Избранные произведения: в 3-х т. / Г.Гегель. — М., 1977. — Т. I. — С. 311.
3. Краевский В. В. Основы обучения. Дидактика и методика: учебн. пособие для студентов высших учебных заведений / В.В. Краевский, А.В. Хуторской. — М.: Издательский центр «Академия», 2007. — 352 с.

4. Кузьмінський А. І. Педагогіка: підручник / А. І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. — 3-тє вид., випр. — К.: Знання — Прес, 2008. — 447 с.
5. Леднев В. С. Содержание образования : учеб.пособие / В. С. Леднев. — М.: Высшая школа, 1989. — 360 с.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — М.: Смысл, Изд. Центр «Академия», 2004. — 352 с.
7. Лернер И.Я. Состав и структура содержания образования на уровне теоретического представления / И.Я.Лернер // Теоретические основы содержания общего среднего образования. — М.: Педагогика, 1983. — С. 137 — 161.
8. Подласый И. П. Педагогика: учебник для студентов ВУЗ / И.П. Подласый. — М.: Просвещение — Центр ВЛАДОС, 1996. — С. 25.

В статье дается определение понятия «содержание образования», анализируются взгляды ученых на различные подходы к формированию содержания образования, характеризуются его составные. Кроме того, автором рассматриваются факторы, влияющие на формирование содержания образования и уровни его формирования.

Ключевые слова: содержание образования, факторы, компоненты содержания образования, личность, процесс обучения.

This article gives the definition of "educational content", analyzes the views of scientists on different approaches to the formation of educational content, is characterized by its constituents. In addition, the author discusses the factors affecting the formation of the content of education and levels of its formation.

Key words: educational content, the factors and components of educational content, personality, learning.